

УДК 811.163.41'367.635

Соња Леро Максимовић

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

Студијски програм српског језика и књижевности

УЛОГА КОНТЕКСТА У ПРЕДСТАВЉАЊУ И РАЗУМИЈЕВАЊУ ПАРТИКУЛА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: У раду смо се бавили улогом контекста у представљању и разумијевању партикула у савременом српском језику. На првом мјесту, представљене су главне црте које би показале како је специфичан развој лингвистичке мисли у смјеру укључивања у ужу сферу интересовања феномена као што су контекст или однос потенцијалних и реализованих вриједности појединих лингвистичких јединица утицао на представљање партикула у досадашњој научној и граматичкој литератури. Представљање тих одлика допуњено је резултатима анкете која је спроведена међу говорницима српског језика, а која је подразумевала одговарање на питања у вези с одређивањем могућих вриједности појединих партикула у зависности од реченичног контекста у којем су употријебљене. Испитаницима је у оквиру анкете понуђено више примјера употребе партикула, а на основу сваког од тих примјера требало је да одреде вриједности које дате партикуле активирају и понуде могућу замјену за ту партикулу која би у што мањој мјери утицала на промјену исказа. На тај начин, покушали смо добити одговоре на питања да ли и у којој мјери реченични контекст утиче на наше разумијевање ових језичких јединица, односно да ли и на који начин контекстуални параметри, тј. употреба партикула у различитим говорним реализацијама, утичу на испољавање појединих аспеката вриједности које ове језичке јединице могу посједовати.

Кључне ријечи: контекст, партикуле, потенцијалне вриједности, реализоване вриједности, савремени српски језик.

1. Уводне напомене и досадашња проучавања партикула у српском језику

Партикулама српског језика посвећивало се мање или више пажње и приступало се на различите начине и са различитих аспеката у оквиру досадашње граматичке и научне литературе. Актуелност различитих теоријско-методолошких приступа утицала је на већу или мању заступљеност радова и студија посвећених ширим изучавањима партикула уопште или бављењу конкретним лексемама које су одређене као партикуле. Такође, избор одређеног приступа имао је улогу и у одређивању статуса који се овим језичким јединицама придавао, као и питању њиховог именовања и локализације у систему ријечи српског језика, њиховог дефинисања, те потенцијалних класификација.¹ У складу с тим,

¹ Овим питањем детаљније смо се бавили у раду „О положају партикула у свјетлу различитих теоријско-методолошких приступа“ (Леро Максимовић 2019: 81–92).

можемо у посебне групе издвојити примјере граматичке и научне литературе у којима се на различите начине приступа проблему именовања и статуса ових јединица (ријеч је о проблематици која се тиче односа ријечце – партикуле – модалне ријечи, в. Куљанин 2006, Леро Максимовић 2019: 81–84). Прву групу чиниле би граматике у којима су појмови ријечце и партикуле схваћени као синонимни, нпр. код И. Стевовића (1958) или Станојчића и Поповића (2005), као и граматике у којима се користи само један од појмова (нпр. Mrazović, Vukadinović 1990, гдје се употребљава термин *партикуле*). Другу групу чинили би аутори који користе и један и други термин, али наглашавају разлику међу њима (нпр. Белић 1998, Гортан Премк 1994, Ковачевић 2015), док би трећу групу чиниле оне граматике у којима се о партикулама пише искључиво у оквиру неких других врста ријечи (углавном је ријеч о старијим граматикама, какве су: Margetić 1899, Vrabec, Hraste, Živković 1968). Потребно је споменути и случај граматике С. Новаковића, код којег се термин *ријечце* користи као ознака за групу непромјенљивих ријечи: прилога, приједлога и везника (Новаковић 1894: 10).

Када је ријеч о теоријским аспектима који су имали изражен утицај на измјене у начину на који се посматрају и анализирају партикуле као језичке јединице, свакако треба издвојити пребацивање тежишта на комуникацијске могућности језика. Овај феномен се, у оквиру функционалне граматике као једног од савремених лингвистичких приступа, огледа већ у дефинисању самог појма *функције* као способности језичке јединице да оствари сврховитост и буде употријебљена на одређени начин у говору/исказу, што отвара могућност диференцирања потенцијалног и реализованог значењског аспекта.² Из занимања за проблеме језичке функције појединих јединица, изродила се и идеја за теоријом семантичких поља, као и за бављење описом семантичког поља вербалне интензификације у српском језику у радовима А. Јањушевић Оливери. Партикуле које чине језгро овог семантичког поља ауторка је разврстала у седам интензификаторских типова,³ а посебно је важно споменути и то да се све партикуле посматрају као примарни носиоци типа интензификације којем

² „We interpret the function of a language unit as such a unit's ability to accomplish a certain purpose and to be used in a certain way in speech, on the one hand, and as a result of that unit's functioning in interaction with its environment, i.e., as a purpose realised in speech, on the other hand“ (Bondarko 1991: 26).

³ Интензификација у ужем смислу остварује се првенствено асеверативним партикулама *баиш*, *управо* и *таман*, а њена основна улога јесте појачавање одређених реченичних елемената, фактивна интензификација реализује се употребом партикула *заиста*, *стварно*, *просто* (уз облике *заправо* и у *ствари*, који чине подврсту корективних интензификатора), а њихова основна улога усмјерена је на наглашавање истинитости садржаја исказаног предикатом; асеверативно-пресупозицијским партикулама *и*, *ни*, *такође*, *чак*, *још*, *већ*, *тек*, *више* истиче се комуникативно најбитнија јединица, али се наглашава и њен значај у односу на садржај који можда није експлицитно исказан, али се подразумева; рестриктивна интензификација остварује се партикулама *само*, *једино*, *свега*, *искључиво*, а обухвата и подврсту кондиционално-рестриктивног наглашавања помоћу *бар(ем)* и *макар*; адверзативно-концесивне партикуле *опет*, *ипак*, *међутим* и *пак* наглашавају мање очекивани у скупу супротстављених садржаја; а градуативне (*веома*, *врло*, *све*, *што*, *тим*) појачавају најчешће квалитативно обојене елементе исказа; на крају, ту су и емфатичке партикуле – *ма*, *ама*, *па*, *те*, *е*, *вала*, *ала(ј)*, *болан*, *авај*, *о*, *бре*, а њима се садржај исказа модификује на илокутивном плану, уношењем аспеката експресивно-емотивног наглашавања (Јањушевић Оливери 2013: 544–548).

су приписане, уз остављање могућности, зависно од контекста у којем су употребљене, да постану носиоци и других интензификаторских вриједности.

Такође, увођење у ужу сферу интересовања самог појма *контекст* условило је и развој занимања за све елементе комуникативне ситуације који чине тај контекст, односно за различите вриједности које се тичу поља прагматике. О илокуцијским и уопште когнитивно-прагматичким аспектима употребе партикула писала је С. Ристић (1993, 1994, 2009), а кроз нуђење различитих парадигми које се могу издвојити при покушају класификације партикула српског језика указала је на то да је за одређивање вриједности партикула неизоставан фактор управо увезивање семантичких, комуникативних и прагматичких аспеката.

Примијењено на статус и питање партикула, то би значило да је при бављењу овим језичким јединицама потребно укључити и дефинисање реченичног контекста у којем се јављају (што првенствено припада синтаксичком плану), и посматрање значењских вриједности које у таквом окружењу могу имати (семантички план), али и вриједности које остварују у сваком конкретном случају употребе у реченици/исказу/говору (што одговара прагматичком плану). Из таквог схватања произашла је и замисао за писање овог рада, чија је основа садржана у идеји да се скуп потенцијалних значењских вриједности сваке партикуле не мора испољити у својој потпуности при свакој употреби те језичке јединице, већ да се његова реализација разликује од случаја до случаја употребе, тј. да је одређена специфичним реченичним и комуникативним контекстом.

2. Избор партикула

Партикуле које смо одабрали за предмет анализе у оквиру овог рада јесу партикуле *баи*, *бар* и *макар*.

Лексема *баи* одређена је у рјечничкој литератури као ријечца за истицање неке ријечи, и то са значењем исказивања истовремености (као лексеме *ујраво* и *шаман*) или ублаживања (РМС 1967: 153). Присутна је у граматичким и научним класификацијама, гдје се одређује као ријечца за прецизирање, као и *ујраво*, *само*, *једино* (Стевановић 1989: 384), посебно истицање (Остојић 1998: 89–90; Станојчић, Поповић 2005: 128), ријечца сродна прилозима (Клајн 2005: 169–171), ријечца којом се означава став према радњи: потврђивање, истицање, неизвјесност, сумња, супротност (Пипер, Клајн 2015: 221–222), једна од градуативних или конверзационих партикула (Мразовић, Вукadinовић 1990: 416, 423), асеверативних (Стевовић 1958: 159), оних за модификацију информација (Ристић 1994: 146–147) те као дио класе дискурских конектора, тачније подгрупе која обједињује парадигме са значењем логичких односа (Ристић 2009: 41–42) или се сврстава у групу асеверативних интензификатора, оних који остварују функцију интензификације у ужем смислу, заједно с партикулама *ујраво* и *шаман* (Јањушевић Оливери 2013: 544).

Лексема *бар(ем)* у рјечницима се дефинише као ријечца за изузимање и ограничавање или истицање ријечи уз коју стоји; ако не што друго (РМС 1967), а у граматицима и научној литератури најчешће је одређивана као ријечца/пар-

тикула за посебно истицање (Стевановић 1989: 384; Станојчић, Поповић 2005: 128), за изношење става према радњи (Пипер, Клајн 2015: 221–222), као модална партикула другог типа, тј. она која није одговор за себе на питање (Mrazović, Vukadinović 1990), за модификовање информације (Ристић 1994: 146), дио групе партикула логичких односа, подгрупа ограничавање (Ристић 1993: 78), те као интензификатор за кондиционално-рестриктивно наглашавање (Јањушевић Оливери 2013: 544).

Лексема *макар* одређује се у рјечницима као „прилог: бар, најмање; везник у допусним реченицама за истицање да и насупрот околностима бива или ће бити оно што је главном реченицом исказано; ма, па, и; било ма (РМС 1969), приписују јој се у научној и граматичкој литератури значења неограниченог избора (Пипер, Клајн 2015: 221–222), модификовања информације (Ристић 1994: 146), сврстава се у групу партикула логичких односа, погрупа ограничавање, али и допусности (Ристић 1993: 78), те се одређује као интензификатор за кондиционално-рестриктивно наглашавање (Јањушевић Оливери 2013: 544).

Изабране су управо ове лексеме јер смо сматрали да су довољно фреквентне и сугестивне, тако да не траже додатна упутства и објашњења испитаницима који одговарају на постављена питања (за разлику од нпр. лексема *и* или *ни*, које јесу фреквентне, али у чијем би случају била потребна и додатна објашњења којим би се прецизно морало појаснити да се не мисли на њихову употребу у виду везника). У наставку доносимо и детаље у вези с осмишљавањем и изгледом саме анкете, као и анализу добијених резултата.

3. Анкета и резултати обраде података

Анкета која је рађена састојала се из два дијела, при чему су испитаници били условљени да прво ураде прво питање (први дио анкете), а тек након тога, питања из другог дијела анкете. У првом дијелу, од испитаника је тражено да наведу реченице у којима би искористили лексеме *баиш*, *бар* и *макар*, док се други дио састојао из неколико реченица у којима је требало да понуде опције које могу послужити као замјена за подвучене ријечи (*бар/баиш/макар*) из наведених реченица. Број могућих одговора није био ограничен ни у првом ни у другом задатку, јер нам је намјера била да утврдимо и то за које ће се тачно лексеме наводити највише примјера те да покушамо утврдити од чега зависи тај степен учесталости. Испитаници су изворни говорници српског језика, студенти различитих година и студијских програма Филолошког факултета у Бањој Луци. У анкетирању су учествовала 23 студената, која су понудила укупно 146 одговара на прво питање и 159 одговора на друго.

3.1. Резултати првог дијела анкете

У првом задатку, испитаници су као одговоре нудили различите реченице које садрже неку од тражених лексема. За лексему *баиш* јавља се укупно 59 примјера (40% од укупног броја одговора), за лексему *бар* 45 примјера (односно 31% од укупног броја одговора), а за лексему *макар* 42 примјера употребе (29% од укупног броја одговора). Дакле, материјал који смо добили на основу од-

говора на прво питање анкете састојао се од укупно 146 реченица у којима се користи нека од ове три лексеме. У наставку доносимо избор одговора који су се јављали:

Ово је *баш* добро. Фудбал је *баш* занимљив спорт. *Баш* је лијеп дан. Ја сам *баш* гладна. Ми смо *баш* уморни. *Баш* сам се понадала. Она *баш* има пара. Ако *баш* морам. *Баш* ми се свиђа она. *Баш* ме то изнервирало. Дошао је *баш* у том тренутку. *Баш* ту сам био. То си *баш* добро урадио. Зар си *баш* ти морао то да радиш? То је *баш* лијепа слика. А *баш* сам се понадала да ћу те видјети. Зашто *баш* ти да ме понизиш? Куд си *баш* њега споменула?

Бар да је лијепо вријеме па да идемо. Јеси ли *бар* јео? *Бар* си покушала. *Бар* си пробала. Могао је *бар* да се појави. Да сам *бар* учила. Сјети ме се *бар* понекад. Реци му *бар* ти. *Бар* су се потрудили. *Бар* је он био присутан на предавању. Ако ништа, *бар* је он остао са нама. Да *бар* имамо још времена. Дајте ми *бар* те двије књиге. *Бар* није уништио ништа. *Бар* је покушао да све заврши на вријеме.

Он је *макар* миран. Марко је идиот, али је *макар* доброћудан. Он је *макар* завршио факултет. *Макар* се јави мајци понекад. *Макар* не пада снијег. *Макар* на једвите јаде. *Макар* је он отишао. *Макар* да сам то урадила. *Макар* покушај изаћи на испит. Било је глупо, али сам се *макар* насмијала. Да си *макар* пола теста урадио, добио би нешто бодова. Могао ми је дати *макар* пола пице. Је л' ме *макар* мало волиш? Да си *макар* мало виши, могао би да будеш манекен.

Кад је ријеч о примјерима употребе партикуле *баш*, највећи број односи се на реченице у којима се ова лексема користи уз глагол у функцији предиката или уз придјев у саставу именског предиката, након чега слиједе примјери њене употребе уз различите адвербијалне одредбе. Најмање је примјера за употребу уз члан у функцији субјекта или објекта. Уз предикат, био он у форми простог или сложеног глаголског предиката или пак именског, ова партикула остварује фактивну вриједност (*стварно, заиста*):⁴

Баш сам се уморила = *Стварно/заиста* сам се уморила.

Баш сам се удебљала = *Стварно/заиста* сам се удебљала.

Ми смо *баш* уморни = Ми смо *заиста/стварно* уморни.

Уз субјекат или објекат, то је асеверативна вриједност,⁵ карактеристична и за лексему *ујраво*, односно ријеч је о случајевима истицања датог члана, а не неког другог:

Зар си *баш* ти морао то да урадиш = Зар *нико* други *него/до/већ* ти...

Зашто *баш* ти да ме понизиш? = Зашто *ујраво* ти / ти *од свих других*?

Куд си *баш* њега споменула? = Куд *никог* *другог* *до/већ/него* њега...

⁴ Фактивна интензификација реализује се употребом партикула *заиста, стварно, просто* (уз облике *заправо* и *у ствари*, који чине подврсту корективних интензификатора), а њихова основна улога усмјерена је на наглашавање истинитости садржаја исказаног предикатом (Јањушевић Оливери 2013: 544–548).

⁵ Под асеверативном вриједношћу подразумијева се „комуникативно истицање јединице која у датог говорној ситуацији носи највећу количину информација“ (Јањушевић Оливери 2013: 542).

Уз адвербијалне одредбе може изражавати или фактивну функцију (*баи* си лијепо урадио = *сїварно/заисїа* си лијепо урадио; мајстори су *баи* уредно одрадили посао = мајстори су *заисїа/сїварно* уредно одрадили посао) или асверативну функцију (*баи* ту сам био = *нигдје* друго него/до/већ ту).

И у случајевима употребе партикуле *бар*,⁶ највише је примјера употребе уз предикат, у форми глаголског или именског предиката. Након тога слиједи употреба уз адвербијалне одредбе, па уз објекат, а најмање је примјера употребе уз субјекат.

Уз објекат и субјекат, остварује се значење вриједности задовољавајућег минимума (*најмање* *їо*, ако не и *неїїо* више): Да сам *бар* учила књижевност = Да сам учила то *кад/ако* већ нисам *неїїо* друго/више/їоред *їога*.

Уз предикат се, такође, остварује наведена вриједност: *Бар* су се потрудили = Потрудили су се *ако/кад* већ нису *неїїо* друго/више/їоред *їога*.

И уз адвербијалне одредбе се остварује поменута вриједност задовољавајућег минимума, уз напомену да су ту најчешће изражене неке нумеричке или ненумеричке квантификаторске вриједности:

Морам урадити *бар* једну задаћу = *ако* не више од *їога*.

Да си бржи *бар* три секунде = *ако* не више од *їога*.

Да је *бар* једном рекао = *ако* није више од *їога*.

Дај ми *бар* тренутак = *ако* не више од *їога*.

Бар се мало потруди = *ако* не више од *їога*.

У оваквим примјерима „говорник исказује свој став да је количина нечега изражена бројем испред којег стоји *бар* најмања могућа, са његовог становишта процијењена“ (Куљанин 2009: 71), а партикулу је могуће замијенити, како се у литератури одређује, перифрастичким интензификатором са истом вриједношћу представљања задовољавајућег минимума *ако* не *друго* *їїо/ниїїа/ни због* *чег* *другог/* *а* *оно/свакако*, који је састављен од условног субјунктора АКО, негације НЕ или одричне замјенице, лексема ДРУГО, адверзативног везника А, показне замјенице ОНО, односно замјеничког прилога СВАКАКО, гдје његов први дио *незадовољени, очекивани услов, а други* – *їрисїајање на задовољавајући минимум* (Јањушевић Оливери 2017: 198).

И у случају лексема *макар*, највише је примјера употребе уз предикат, слиједе примјери уз адвербијалне одредбе, затим уз субјекат, и на крају уз објекат. Значења која се остварују сродна су, готово једнака, онима са партикулом *бар*. Уз предикат, јављају се примјери означавања најмање задовољавајуће вриједности (*макар* је учествовао = *ако* не *неїїо* више од *їога*), као и уз субјекат или објекат (*могао* си *макар* хљеб купити = *ако* не *неїїо* више од *їога*; да си *макар* то урадио = *ако* већ ниси *неїїо* више од *їога*).

Напоменули бисмо и то да су партикуле *бар(ем)* и *макар* међусобно замјенљиве, а на њиховом мјесту може се наћи и лексема *најмање*, која се такође уклапа у значење задовољавајуће минималне вриједности, али таква замјена није могућа у свим примјерима. Лексема *најмање* може послужити као замјена лексемама *бар(ем)* и *макар* углавном у позицији пред нумеричким квантифи-

⁶ Употребом партикула *бар(ем)* и *макар* детаљније смо се бавили у раду „О неким аспектима кондиционално-рестриktivног наглашавања интензификаторима *бар(ем)* и *макар* у савременом српском језику“ (Леро Максимовић 2018).

катором, као у примјеру: морам урадити *бар* једну задаћу = морам урадити *најмање* једну задаћу.

3.2. Резултати другог дијела анкете

Други задатак подразумевао је низ реченица у којима су биле подвучене партикуле које смо одабрали за предмет анализе у оквиру овог рада, а задатак испитаника био је да у зависности од реченичног контекста наведу све могуће замјене за те партикуле, уз очување првобитног значења саме реченице. У наставку, приказаћемо табеларно различите одговоре који су се јављали за сваку задату реченицу и њихову учесталост:

Реченица	Одговори (учесталост јављања)						
	бар	барем	само	још	минимум		
Дај ми <u>макар</u> пет минута и ријешиху то.	бар (11)	барем (5)	само (5)	још (3)	минимум (2) ⁷		
Он је <u>баш</u> закаснио с плаћањем.	много (7)	скроз (3)	стварно (2)	пуно (2) ⁸			
Битно је да сте <u>барем</u> видјели о чему је ријеч.	макар (9)	бар (5)	ако ништа друго (2)	ако ништа (2)	само (2)	/ ⁹ (2)	уопште (2)
Хтјела сам да <u>баш</u> ти причаш о мојој књизи.	управо (7)	/ (4)	само ¹⁰ (3)				
<u>Баш</u> ти је добар фазон!	стварно (3)	много (3)	јакко (3)	јакко (3)	јакко (2)	/ (2)	јакко ¹¹ (2)
Уради <u>макар</u> нешто!	бар (12)	барем (4)	било шта (2) ¹²				
Дај ми <u>бар</u> један разлог!	макар (12)	само (7)	барем ¹³ (2)				

Када је ријеч о запажањима уз други задатак анкете, издвојили бисмо то да је највише понуђених одговора за реченице у којима се *бар* и *макар* користе уз нумеричке квантификаторе (такве су прва и посљедња реченица овог задатка), вјероватно јер и једна и друга лексема могу да се користе у таквим

⁷ По једном су се јавили и одговори: *минимално* и *отприлике*.

⁸ Одговори који су се још јављали на ово питање само по једном јесу: *јакко*, *превише*, *тотално*, *потпуно*, *подобрано*, *дефинитивно*, *доста*, *заиста*, *макар*.

⁹ Овиме смо означили случајеве када није било никаквог понуђеног одговора.

¹⁰ По једном су се јавили и сљедећи одговори: *посебно*, *неко као*, *лично*, *сад једино*, *искључиво*, *барем*.

¹¹ По једном јавили су се одговори: *скроз*, *е јесте и*, *заиста*, *уистину*, *одличан*, *што*, *веома*, *тако*, *макар*.

¹² Једном се јавио и одговор *само*.

¹³ По једном су се јавили и одговори: *свега*, *најмање*, *минимално*, *минимум*.

реченицама, тако да су испитаници, на неки начин, имали у самом питању садржану асоцијацију шта могу да ставе као одговор, што можемо закључити и на основу тога да се у случају прве реченице, гдје је требало навести замјене за партикулу *макар*, јавља највише одговора у којима је наведена лексема *бар*, док се у посљедњој реченици, гдје је требало навести замјене за партикулу *бар*, употријебљену уз нумерички квантификатор, јавило највише одговора гдје испитаници наводе лексему *макар*. Даље, у случајевима када се као потенцијалне замјене за лексему *макар* јављају као одговори и *бар* и *барем*, увијек је више наведених одговора са лексемом *бар* (однос је 11 : 5 у једном и 12 : 4 у другом примјеру), што је и очекивано, јер се друга лексема може схватити као стилски маркирана, тако да се у мање случајева јавља као примарна асоцијација.

У примјерима у којима лексема *баиш* има чисто асеверативну функцију, тј. функцију интензификације у ужем смислу, најчешћа замјена јој је лексема *ујраво*, која и сама припада групи примарних асеверативних партикула (Јањушевић Оливери 2013), а у примјерима гдје има и нијансу фактивног значења, јављају се замјене у виду лексема *много*, *скроз*, *стварно* (што показује и то да иако је присутно фактивно значење, и даље се осјети примјеса интензификације у ужем смислу и упућивања на градуативност). У вези са примјерима у којима је истакнута лексема *баиш*, ваљало би споменути и то да су те реченице уједно и на првом мјесту по бројности кад је ријеч о случајевима који остају без наведеног одговора. Овакве резултате можемо објаснити тиме да се лексеме *бар(ем)* и *макар*, које су се јављале у осталим реченицама из другог питања, у свим случајевима могу напоређо користити, тако да су, као што смо већ поминули, испитаници имали у питањима садржане асоцијације које су им могле послужити као одговор у реченицама са овим лексемама, што није био случај и са лексемом *баиш*.

Такође, испитаници нису били ограничени ни бројем потенцијалних замјена које могу искористити, али ни одређеном врстом ријечи или неким сличним критеријумом. Оваква неусловљеност довела је до тога да се јави више различитих и мање фреквентних одговора, при чему неки од њих јесу друге интензификаторске партикуле (нпр. *ујраво*, *бар*, *макар*, *барем*, *само*), док се јављају и друге врсте ријечи (*сад*, *одличан*), као и читаве конструкције (*ако ништа*, *ако ништа друго*).

4. Закључна разматрања

Грађа која је скупљена након спровођења анкете осмишљена за потребе овог рада, а која се састојала од два питања, при чему се у првом тражило од испитаника да наведу примјере употребе партикула *баиш*, *бар* и *макар* у реченицама, док се у другом тражило да подвучене партикуле које су дате у реченицама замијене облицима који не утичу на промјену значења реченице, броји укупно 146 реченица (за први задатак), те укупно 155 одговора у којима су понуђене замјене за истакнуте партикуле у другом задатку. Увидом у анализирану грађу дошли смо до сљедећих запажања:

1) Приликом навођења реченица у којима се користе партикуле *баиш*, *макар*, *бар* највише одговора подразумијева примјере у којима се ове лексеме

користе уз предикат, био он у форми глаголског или неглаголског предиката. Сљедећи по учесталости су примјери употребе уз адвербијалне одредбе, а након тога и примјери у којима се партикуле наводе уз субјекат или објекат.

2) Када посматрамо везу између позиције коју партикула заузима у реченици (тј. самог реченичног контекста) и значењске вриједности коју остварује, уочавамо да је за партикулу *баиш* највише примјера њене фактивне интензификаторске вриједности, а потом и асеверативне, тј. интензификације у ужем смислу.

3) За партикуле *макар* и *барем* примарна је вриједност интензификације најмање задовољавајуће вриједности, била она изражена нумеричким или ненумеричким квантификатором, односно примарна је вриједност истицања значења *ако не ништа више / друго / поред тога*.

4) Резултати другог дијела анкете показују да се као потенцијална замјена за партикулу *баиш* најчешће наводе лексеме *много, ујраво, стварно* и *скроз*, које одговарају раније поменутиим фактивним (*стварно*) и асеверативним (*ујраво*) вриједностима ове партикуле, а до изражаја долази и упућивање на градуативност (*много, скроз*).

5) Резултати другог дијела анкете показују да се као потенцијална замјена за партикулу *макар* најчешће наводе лексеме *бар, барем, само*, док се за партикулу *бар* наводе *макар, ако ништа, барем*, што одговара раније поменутој вриједности задовољавајућег минимума. Такође, јављају се и неки други облици који јасно упућују на такву вриједност, какви су: *најмање, минимум, минимално*.

6) Када обратимо пажњу на везу између првог и другог дијела анкете, односно на однос између задатка гдје су испитаници наводили примјере реченица у којима се јављају партикуле и задатка у којем су наводили потенцијалне замјене за истакнуте партикуле понуђене у другом дијелу анкете, уочавамо да се уз предикат партикула *баиш* у највећем броју случајева схвата у свом фактивном значењу, што потврђује и висок степен њене замјене лексемом *стварно* у другом задатку, али да и у тим примјерима, и даље у доброј мјери задржава функцију упућивања на градуативност (на шта указује понављање одговора какви су *много, скроз, јуно* у другом задатку у реченицама гдје се *баиш* користи уз предикат). Тамо гдје се *баиш* не користи уз предикат (каква је четврта реченица другог задатка), као асоцијације јављаће се само оне лексеме које упућују на асеверативну природу (*ујраво, јојсебно, само, лично*), али не и фактивну, што потврђује став у литератури према којем се ова партикула уврштава примарно у групу интензификатора у ужем смислу (в. Јањушевић Оливери 2013). Дакле, ријеч је о партикули која као потенцијалне вриједности садржи и оне асеверативне и оне фактивне природе, а реализација једног, другог или и једног и другог аспекта зависи управо од самог реченичног контекста.

Увиђамо да је ријеч о језичким јединицама које нису позиционо условљене, могу заузети различите позиције у реченици, али измјена контекста у којем се употребљавају доводи и до могућих измјена у испољавању њихових потенцијалних вриједности. Нека синтаксичка окружења погодују реализовању не само једне вриједности, иако се најчешће једна осјећа као посебно истакнута у датој ситуацији (такав је случај нпр. са употребом партикуле *баиш* уз предикат, гдје се осјећа и за ту позицију примарна фактивна вриједност, али и

она асеверативна), док други тип окружења погодује испољавању само једне вриједности. Овакви резултати само потврђују да је за бављење вриједности-ма које партикуле могу реализовати, односно за разумијевање начина на који врше интензификацију различитих реченичних чланова, непходно укључити и синтаксички и семантички и прагматички план, односно да резултати који се тичу релације *пошеницијалне вриједности* – *реализоване вриједности* зависе од контекста и да се у различитим контекстима могу и различито испољити.

5. Прилог: анкета

Годиште:
Пол:
Занимање:

1. Наведите неколико реченица у којима ћете употријебити сљедеће ријечи:

БАШ

БАР

МАКАР

2. Које би се ријечи могле јавити умјесто подвучених ријечи у сљедећим примјерима:

- 1) Дај ми макар пет минута и ријешити то.
- 2) Он је баш закаснио с плаћањем.
- 3) Битно је да сте бар видјели о чему је ријеч.

- 4) Хтјела сам да баш ти причаш о мојој књижи.
- 5) Баш ти је добар фазон!
- 6) Уради макар нешто.
- 7) Дај ми бар један разлог!

Литература

- Белић, А. (1998). *Општи лингвистика: О језичкој природи и језичком развоју I и II*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан Премк, Д. (1994). Типови и врсте речи. *Јужнословенски филолоџ*, I, 117–128.
- Јањушевић Оливери, А. (2013). Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, XLIII (2), 541–557.
- Јањушевић Оливери, А. (2017). Перифрастички интензификатори у савременом српском језику. *Српски језик*. XXII, 193–205.
- Ковачевић, М. (2015). Партикуле И и НИ у функцији обавезног интензификатора. *У О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 97–118.
- Куљанин, С. (2006). Класификација партикула у граматичкој и научној србистичкој литератури. *Радови Филозофског факултета*, бр. 8, стр. 343–357.
- Куљанин, С. (2009). О интензификаторским партикулама у дјелима Милисава Савића и Радослава Братића. *Савремена истраживања језика и књижевности: Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*, год. I, књ. 1: 61–73.
- Леро Максимовић, С. (2018). О неким аспектима кондиционално-рестриktivног наглашавања интензификаторима *бар(ем)* и *макар* у савременом српском језику. *Језици и културе у времену и простору, тематски зборник*, бр. VII/2, стр. 143–151.
- Леро Максимовић, С. (2019). О положају партикула у свјетлу различитих теоријско-методолошких приступа. *Језик, књижевност, теорија: тематски зборник радова*, стр. 81–92.
- Новаковић, С. (1894). *Српска драматика*. Београд: Државна штампарија.
- Остојић, Б. (1998). *Кратка прегледна драматика српског језика*. Никшић: ИТП Коло.
- Пипер, П. и Клајн, И. (2015). *Нормативна драматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Ристић, С. (1993). Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике), *Јужнословенски филолоџ*, XLIX, 75–93.
- Ристић, С. (1994). Илокуцијски аспекти употребе партикула. *Јужнословенски филолоџ*, I, 145–154.
- Ристић, С. (2009). Модификација значења и лексички модификатори у српском језику. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РМС (1967). *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књига прва. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.

- РМС (1969). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига трећа. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
- Станојчић Ж. и Поповић Љ. (2005). *Граматика српскога језика за I–IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- Стевовић, И. (1958). *Функционална граматика српскохрватскога језика*. Сарајево: Свјетлост.

*

- Bondarko, A. V. (1991). *Functional Grammar: A Field Approach*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1968). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Maretić, T. (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Naklada knjižare L. Hartmana.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Sonja Lero Maksimović

THE ROLE OF CONTEXT IN REPRESENTING AND UNDERSTANDING PARTICLES IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper analyzes the role of context in the representation and understanding of particles in contemporary Serbian. We tried to present the main characteristics that would show how the specific development of linguistic thought, which drew attention to phenomena such as the context or the relationship between potential values and realized values of certain linguistic units, has influenced the presentation of particles in the scientific and grammatical literature. We tried to complement the representation of these characteristics with the results of a survey conducted among speakers of Serbian, which included the answers to questions relating to the determination of possible values of certain particles, depending on the context of the sentence in which they were used. Respondents were offered numerous examples of particle use. Based on these examples, they had to determine different values that these particles activate and offer a possible substitution (that would minimize any change in meaning). This way, we tried to realize to what extent the context of the sentence affects our understanding of these linguistic units and how the contextual parameters, for example the use of these particles in different linguistic situations, affects the expression of certain values that these linguistic units can possess.

sonja.lero@ff.unibl.org